

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a preprint version which may differ from the publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/125052>

Please be advised that this information was generated on 2020-09-27 and may be subject to change.

Het Paradijs als Rorschachtest

Hub Zwart (1999) Het Paradijs als Rorschachtest. *Filosofie*, 1999, 9 (5), 31-32.

In de geschiedenis van de filosofie doemt regelmatig de gedachte op dat het huidige aardse bestaan geen optimale condities voor lichamelijk menselijk welbevinden zou bieden. Pas onder radicaal gewijzigde omstandigheden zou de eigenlijke gaafheid en waardigheid van het menselijk lichaam tot zijn recht komen. Een van de geijkte aanduidingen voor een optimale ambiance is het Paradijs: een denkbeeldige situatie, een droomwereld die ruimte biedt voor gedachtenexperimenten. Door de hoedanigheid van het lichaam onder optimale, ideale condities te reconstrueren, kan het actuele tekort zichtbaar worden gemaakt.

Er is echter nog een andere reden om Paradijsfantasieën bestuderen. Elke filosofische auteur die zich eraan waagt, blijkt het Paradijsverhaal van geheel eigen accenten te voorzien. Het Paradijs functioneert kortom als Rorschachtest. De betreffende filosofen geeft iets van zichzelf bloot in hun projectie, in de versie van het Paradijsverhaal die zij produceren. Op grond van hun Paradijsfantasieën moet het mogelijk zijn, filosofische posities ten opzichte van elkaar te situeren.

De grondtekst is *Genesis 2*, een Oosters sprookje over een wondertuin waar arbeid en dood afwezig zijn en alles op lust is aangelegd. Naakt en onbeschaamd verlustigen Adam en Eva zich aan elkaar, veel anders hebben ze niet omhanden. God zelf maakt er een einde aan door, op plagerige en arbitraire wijze, te verkondigen dat één bepaalde vrucht niet genuttigd mag worden, omdat dit tot kennis zou leiden. God lijdt, zo lijkt het, aan waarheidsfobie. De ontknoping ligt voor de hand. Wanneer Adam en Eva er toch van eten, is de betovering verbroken. Plotseling bevinden ze zich onder radicaal gewijzigde condities, op de aarde zoals wij die in grote lijnen nog altijd kennen, een plek van zwoegen, lijden en onthouding, waar het bestaan door velen als straf of beproeving wordt ervaren.

Stilzwijgend of uitdrukkelijk grijpen Paradijsfantasieën op het verhaal van deze nobele wilden terug. De *Summa Theologiae* van Thomas van Aquino bevat

een aandoenlijke fantasie over hoe het lichamelijke leven er onder ideale omstandigheden, in het Hof van Eden, *in statu innocentiae*, uit moet hebben gezien (Q 97-98). Zoals wij anno nu fantaseren over het leven der Neanderthalers, zo trachtte Thomas zich in te leven in het bestaan van Paradijsbewoners. Het leven was onschuldig en ongerept. Het was een bestaan van genieten zonder lijden. Het lichaam van de mens had nog niets onbetamelijks: het zweette niet, stonk nog niet en zelfs uitwerpselen hadden niets afstotelijks. Men genoot veel intensiever van seks dan tegenwoordig, maar zonder de eerbaarheid op het spel te hoeven zetten.

Wanneer echter vele eeuwen later, in zijn *Mutmaßlicher Anfang der Menschengeschichte*, de filosoof Kant op zijn beurt een ‘lustreis’ naar dit lustoord onderneemt, besluit hij tot een radicale herinterpretatie. De eerste mensen, aldus Kant, waren nog niet mens. Ze leefden nog animaal, lieten zich nog leiden door hun zintuigen, gingen af op geur en smaak. Pas toen zij, in plaats van louter te consumeren, in vrijheid hun eerste echte keuze maakten, werden hun ogen geopend en kreeg de wereld een geheel ander aanzien. De mens werd zich van zijn redelijkheid en zedelijkheid bewust. De beslissende gebeurtenis was de introductie van het vijgenblad, aldus Kant. Door deze cruciale uitvinding werden geslachtsorganen (het primordiale object) aan de onmiddellijke waarneming onttrokken. Aldus werd ruimte geschapen voor verlangen en fantasie. Het vijgenblad staat aan de basis van de menselijke seksualiteit, waarin spel, omweg, uitstel, verleiding en verbeelding al gauw veel belangrijker worden dan de naakte act. De hindernis, het uitstel blijkt productief en zet de betrokkenen aan tot creativiteit. Door datgene aan het zicht te onttrekken wat geringschatting of afkeer zou kunnen oproepen, werd wederzijds respect mogelijk. *Ein kleiner Anfang, der aber Epoche macht, indem er der Denkungsart eine ganz neue Richtung gibt, ist wichtiger, als die ganze unabsehbliche Reihe von darauf folgenden Erweiterungen der Kultur.* Het vijgenblad als het begin van de techniekgeschiedenis, vooral ook waar het de technieken van de ars erotica betreft. In den beginne was er het vijgenblad. Heel de geschiedenis van de seksualiteit volgt uit dit eenvoudige, aanvankelijke begin. De uittocht uit de onbekommerde maar benauwende tuin, het

broeierige Paradijs, de kalme passiviteit waarin men gedwongen was het leven te verdromen, was niets minder dan een bevrijding. Het is een proces dat zich in ieder individu gedurende de adolescentie herhaalt, wanneer de dromerige natuurmens zich voor de opgave ziet gesteld de ontluikende, opdringerige seksualiteit te cultiveren. Het verlangen naar een gouden tijdperk, een staat van eenvoud en onschuld, waarin mensen hun leven verdromen en verbeuzelen, is onredelijk.

Deze gedachtegang wordt door de communist Herman Gorter radicaal omgekeerd. In zijn visie eindigt de mensengeschiedenis met een Paradijsverhaal. Twee mensen (Pan en het Gouden Meisje) zwieren als meeuwen naar een gloednieuwe, onvergankelijke lusttuin die na veel arbeid, leed en oorlog op aarde is neergedaald, een wereld waarin eenieder onbewust het goede doet. Arbeid is spel geworden. Mensen slijten er hun leven als vogels of vissen, die uit zichzelf en onbewust datgene doen wat bijdraagt aan de gezondheid van allen. Terwijl gouden machines gonzen en snorren, verdoen reusachtige arbeiders hun tijd met spelen, dansen en liefkozen. Kinderen worden min of meer bij toeval geboren en zijn meteen aan hun staat van ongeremde vrijheid gewend. Hun ouders leggen zich, enigszins terzijde, als gouden gestalten, ongedwongen, naast elkaar. Ten slotte verenigen ook Pan en het Meisje zich, als de wederhelften van Aristophanes: “...en kwamen uit elkaar niet meer te voren”.